

De naoorlogse radicaal-linkse beweging in Franstalig België: kunst en het revolutionair verlangen, het trotskisme en antirevisionistische orthodoxie. Enkele historiografische opmerkingen

Jelle Versieren

Dit essay is tot stand gekomen naar aanleiding van het recente verzamelwerk *La Belgique Sauvage: L'extrême Gauche en Belgique Francophone Depuis 1945* (2009) in de reeks "Dissidences".¹ Het werk betreft een korte historiografie van enkele naoorlogse radicaal-linkse stromingen in Franstalig België: trotskisme, marxisme-leninisme, de KPB, grippisme en maoïsme, en groeperingen binnen de golf van Mei 1968. Drie breukmomenten staan bij de auteurs centraal: de bevrijding en de start van de Koude Oorlog, de woelige syndicale periode tegen de Eenheidswet (1960-1961) en Mei 1968. Met dit boek kan verder onderzocht worden hoe deze bewegingen theoretische en organisatorische antwoorden poogden te bieden op de gesloten zuilenmaatschappij van de Koude Oorlog. Tevens geeft dit werk enkele bespiegelingen mee over de meerwaarde van kunstfilosofie als open plek voor maatschappijkritisch dialogisch denken.

*

Het revolutionair surrealisme in België

Frédéric Thomas, collega van de Franse denker Michael Löwy en auteur van het werk *Rimbaud et Marx: une rencontre surréaliste* (2007), schreef een waardevolle bijdrage over de politieke relevantie van het Belgisch surrealisme.² Dit is een zeer onderbelicht thema binnen de vloedgolf aan studies betreffende Bretons surrealisme of Debords situationisme. Thomas onderstreept het belang van de impact van de Belgische kunstenaars op de naoorlogse Europese avant-garde.

In de verschillende casussen blijkt dat radicaal-linkse militante groeperingen en politieke partijen er niet in slaagden om een permanente en sterke positie te bemachtigen.

Thomas' studie is tevens van belang omdat hij de meest fundamentele verhouding in alle modernistische kunst onderzoekt: de autonomie en maatschappelijke relevantie. Het idee van de autonomie van de kunstenaar ontstond bij de barensweeën van de moderniteit, toen de prekapitalistische maatschappelijke structuren desintegreerden en kunst niet langer ten dienste stond van religieuze of elitaire concepten. In de negentiende eeuw zou kunst functioneren volgens haar eigen stelregels, maar tegelijkertijd verloor zij haar aura en morele autoriteit. Kandinsky opperde dat kunst in zichzelf een spirituele waarde had en een mediatie vormde van de ziel. Bepaalde kleuren, aldus Kandinsky, konden zorgen voor een persoonlijke ervaring voorbij de alledaagse repetitieve en conventionele vormenwereld. Kunst, volgens Kandinsky's modernistische vertoogtrant, kon op zichzelf een nieuwe waarheid over het leven ontwikkelen. De geboorte van de moderniteit werd tevens getekend door enorme sociale tegenstellingen die aan de basis lagen van generaties aan diverse avant-garde-ideeën. Kunst kon worden opgedeeld in twee hoofdstromingen: het estheticisme (*l'art pour l'art*) of de militante avant-garde. Kunst, beroofd van een externe betekenisgever, werd qua vorm instabiel. De kunstfilosofe Suzi Gablik vatte deze situatie treffend samen: "*The instability of art ... the confusion over what its purpose is and to whom ... it should be addressing itself; have become ... a new Spenglerian darkness.*"³ Kunst is Spengleriaans omdat het de moderne wereld zonder theologische richting reflecteert en benadrukt. Ook kan de kunstenaar geen geloof meer

hechten aan een openbarend lineair historisch proces.

Het estheticisme, met een kinderlijke bohemienlevensstijl en narcistische zelfverheerlijking van de creatieve geest, liep risico zichzelf overbodig te maken in een maatschappij gedomineerd door utilitair denken. De esthetische beleving definieert haar eigen grenzen, waarbij sociale determinanten louter obstakels vormen. Het estheticisme werd synoniem aan een zelfgewilde ballingschap. Degenen die zich niet in de marge lieten dringen, kozen daarentegen zelfbewust politieke richting te geven aan de avant-gardekunst. Eind negentiende eeuw waren deze scheidingslijnen onderhevig aan toegenomen spanningen. Een nieuwe generatie avant-gardisten trachtte een synthese te maken tussen artistieke en politieke visies over het creatieproces en einddoel van kunst. Het concept autonomie schipperde steeds tussen literaire en politiek-utopische verlangens.⁴ Dit had als resultaat dat veel kunstmanifesten qua inhoud zeer heterogeen waren. En tevens zeer vaag betreffende politieke ambities. Een constante betrof de harde kritiek op de aristocratische en industriële elites: "[...] *'revolutionary' impulse is inscribed into its poetics of representation which ensures that the first premise of its construction of the real is the constant interrogation of all ideological and epistemological foundations, all inherited models of reality and all established structures of perception and experience.*"⁵ De kunstenaar moet revolutionair worden door zich te bewegen binnen de limieten van de sociale wereld. Maar hij moet ook de limieten in vraag stellen en uiteindelijk deze ondergraven. De vormgegevenheid moet tegelijkertijd het discursieve element van de moderniteit uiten en benadrukken, en alsook de vrijheid

bewerkstelligen om te denken over wat zich buiten de moderniteit kan bevinden.

Dit avant-gardegedachtegoed domineerde de kunst tot de komst van de postmoderne kunststromingen. Voor de modernistische avant-gardisten betreft autonomie een voortdurend gevecht met sociale vervreemding. De afirmatie van de waarde van artistieke vrijheid komt ook met een prijskaartje: de commercialisering van kunst. Het modernisme luidde ook de intreden van het galleriesysteem, waarbij roem en geldelijke waarde hand in hand gaan. Terwijl politiek engagement mogelijk het gevaar voor orthodoxie inhoudt, was deze afhankelijkheid aan rijke kunsthandelaars een regelrechte aanslag op het non-conformisme. Enerzijds was er de voortdurende romantische verleiding van het verheerlijken van de heterogeniteit en unieke individualiteit in tijden van massificatie van de samenleving, anderzijds bestond een voortdurende drang om nieuwe stratificaties gebaseerd op monetaire middelen te doorbreken met een gelijksoortige hamer als deze die de premoderne hiërarchie van orden en standen verbrijzelde.⁶ Deze twee vormen van non-conformisme hadden dan ook een incestueuze relatie met verzamelaars die de circulatie van vermarkte kunstwaren domineerden.

Maar het staat buiten kijf dat juist de vermarkting een concrete materie voor maatschappijkritiek inhield. De individualisering van de kunst maakte het pijnlijk duidelijk dat de kunstenaar in wezen geen houding wist te geven aan zijn autonomie: *"Insistence upon absolute freedom for each individual leads to a negative attitude towards society ... overweening narcissism, compulsive striving, and schizoid alienation have become the dark underbelly of individual freedom in our society. There is no doubt that freedom can become desolating ... even the artist may not know what to do with it."*⁷ In zekere mate ervoer de kunstenaar dezelfde contradictie tussen formele vrijheid en economische dwangmatigheid als de arbeider op de werkvloer. Autonomie, sociale determinanten, narcistische zelfreferentie en commercialisering zijn dus categorieën waarbinnen kunststromingen moeten worden geanalyseerd.

Thomas' onderzoek betreffende de scheuring tussen verschillende groepen binnen het surrealisme toont deze problematiek op een treffende wijze aan. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog tekende zich een breuk af tussen de Parijse tak onder leiding van Breton en twee Belgische groepen: het *surréalisme-révolutionnaire* en onafhankelijke kunstenaars zoals Magritte. Tijdens het interbellum had Breton een duidelijke politieke positie ingenomen, waarbij hij het trotskisme hevig verdedigde. Hij proclameerde een revolutionair programma, waarbij het surrealisme werd aanzien als een esthetische emanatie van de opstand. Breton, neergeschreven in het blad *La Révolution Surréaliste*, wilde komaf maken met de formalisering van de geschiedenis. In de moderne tijd moest geschiedenis gegoten worden in een historiografie volgens kwantitatieve en kwalitatieve maatstaven: het ordenen van documenten, het opstellen van statistieken en het standaardgebruik van vast narratief waren de maatstaf van wetenschappelijke nauwgezetheid.⁸ Het meten en berekenen van sociale interactie uit het verleden was voor Breton een keurslijf dat zijn weerslag had op het heden. Net als revolutie moest het verleden een dynamisch concept worden, waarbij vele perspectieven op elkaar ingrepen. De mens herontdekt zichzelf in een kunstzinnige prometheïsche Tat zonder veronderstelde genaturaliseerde essentie door het kapitaal: *"We do not believe in an a priori knowledge of these limits, their totally unjustified instigation is simply one form of repression directed against those who do*

*not yet have available the means to allow them to strive, once and for all, for everything accessible to mankind. Neither do we believe in the possibility of human resignation faced with the success or failure of any kind of overthrow, in its capitulation, either before or afterwards. Those who believe in it only delude themselves, in the confines of this collapsing world, or else have really become insensible to all insubordination, blind to all mankind's pessimism, a mankind which wants at all costs to exist without being broken, or not to exist at all. Not for one moment could we dissociate the indissoluble unity of eternal and temporal man."*⁹ Hoewel het vooroorlogs surrealisme reeds een huis met vele kamers was, kon via Bretons geschriften toch enigszins een programmatorische kern worden gevonden. Surrealistische kernen in alle delen van Europa ondersteunden het initieel Franse avontuur. Ook in Brussel werd gretig deze Parijse storm aan nieuwe ideeën eigen gemaakt.

De Grote Oorlog mocht dan wel een stimulant zijn voor de creativiteit en *Schwung* van de avant-garde, de tweede Duitse inval verbrak haar ideologische coherentie. De Parijse groep besloot tijdens de invasie van de nazi's de oversteek te maken naar Engeland, wat niet in goede aarde viel bij andere Europese surrealistische groepen. De Belgische revolutionaire surrealistten besloten daarentegen zich te vervoegen bij het verzet. De bevrijding maakte pijnlijk duidelijk dat in deze jaren van noodgedwongen versplintering een grote kloof gaapte tussen Parijs en Brussel. De Belgische surrealistten die in contact stonden met het Onafhankelijkheidsfront, waren overtuigd van de noodzaak tot synthese tussen een communistisch ideeëngoed en het surrealisme, terwijl Breton zich eerder afzette van de toenmalige politieke constellatie en inspiratie zocht in premoderne samenlevingen. Bretons esthetische vernieuwing kwam voort uit een fascinatie voor occultisme, mysticisme en primitivisme. Het concept "mythe" werd geïntroduceerd als alternatief voor de grauweheid van het alledaagse leven, waarbij Breton zichzelf zag als "alchemist" van nieuwe levensvormen. Voor sociaal bewogen denkers was dit een *Spielerei*, en ook Sartre en Lefebvre gaven scherpe kritiek op dit estheticisme.¹⁰ Breton droeg als proponent van de oudere generaties Franse kunstenaars de erfenis

van het symbolisme met zich mee, terwijl de naoorlogse generatie zich thuis voelde in de loopgraven van de sociale strijd. De Belgische surrealistische revolutionairen steunden tevens onomwonden de USSR. De overwinning te Stalingrad was een symbool geworden van de onvermijdelijke vooruitgang van de progressieve actie op de restanten van de repressieve reactie. Bretons vroeger verzet tegen het stalinisme maakte het daarentegen onmogelijk dat de Parijse kern deze politisering toejuichte.

In 1947 zouden de Belgische surrealistische revolutionairen komaf maken met de oudere Parijse generatie. Het surrealisme kon voor de enthousiaste jongelingen alleen overleven wanneer het oude adagium van Rimbaud "*changer la vie*" werd vervangen door Marx' woorden "*changer le monde*". Een revaluatie van het concept surrealisme drong zich op: kunst moest zich bewust positioneren tegenover politieke organisaties zoals de KPB. Maar de programmatorische tegenstelling tussen Parijs en Brussel was niet volledig eenduidig. De poëet Paul Nougé, theoreticus van de Belgische surrealist, was tevens een tegenstander van een collectief lidmaatschap bij de KPB. Nougé had immers deze weg reeds een decennium voordien bewandeld. Hij leerde de partij kennen als een gesloten dogmatische wereld. Nougé had dus meer sympathie voor samenwerking met Parijs. Samen met Magritte had hij immers eind jaren 1920 het blad *Distance* opgericht, dat gelijksoortige doelstellingen had als *La Révolution Surréaliste*. Magritte hield vast aan het concept van totale autonomie, hoewel hij in principe niet afkerig was van een politiek programma. In enkele eigen geschriften en satirische tekeningen beschouwde Magritte de Parijse groep als verwaande en slaafse volgelingen van Breton. Een ander probleem hield in dat de surrealistische revolutionairen enorm gekant waren tegen het systeem van galeriehouders, terwijl in de naoorlogse periode Breton een meer pragmatische positie innam. Dit maakte dat de revolutionaire zijde meer gewonnen was voor een totale "hergeboorte" om de devaluatie van de term surrealisme tegen te gaan. Dit alles werd hertaald in tegelijkertijd ethische als esthetische termen. Nougé, gesteund door Tzara, wilde komaf maken met het vooroorlogs optimisme, omdat hij de Tweede Wereldoorlog aanzag als een breukmoment in de geschiedenis van de

André Breton

mensheid. Breton daarentegen was te idealistisch, begreep door zijn ballingschap de oorlogssfeer in Europa niet, en gedroeg zich als een "jezuïet": de concepten "vrijheid" en "gelijkheid" hadden een haast metafysische inhoud, hoewel hij zich bleef beroepen op Trotsky. Net zoals de IVde Internationale bleef hij tevergeefs doctrinair geloven in een vlugge omwenteling van de moderne maatschappij.

Bretons plotse ommezwaaai naar het utopisch denken van Fourier was dan ook geen toeval. Vermits het stalinisme zichzelf aanzag als de officiële drager van het marxisme, en het marxisme de wetenschappelijk erfgenaam van de socialistische utopisten was, keerde Breton daarom provocatief terug naar de bron. Breton wilde via Fourier een bemiddelde rol spelen tussen het marxistisch materialisme en de poëtische mythes.¹¹ Het is Fourier die openbaarde dat een droom van een onbestaande wereld essentieel is om te komen tot veranderingen. Maar Fourier geeft nergens aan welke de juiste handelingen zijn om te komen tot die droom. Bovendien had hij een romantische verlangen naar een rurale omgeving als beeld van rust en onschuld.¹² In de ogen van Nougé verwaarloosde daarom Bergson het potentieel van het heden om de toekomst op te kunnen bouwen. De Parijse surrealist, toonden ook geen interesse voor nieuwe experimenten met behulp van muziek of fotografie. De Belgische surrealist eisten vervolgens grotere

conceptuele vrijheid, waarbij zij stelden dat Bretons verzet een uiting was van sektarisch gedrag. Magrittes naoorlogse introductie van de "*peinture vache*" werd in Parijs op veel verontwaardiging onthaald bij zowel zijn collega's, de galeriehouders als het grote publiek. De oude generatie bleek de praktische, wereldlijke ingesteldheid van de Belgen niet te snappen. Het gevolg was dat het surrealisme als beweging snel desintegreerde. Magritte besloot met groot succes *cavalier seul* te spelen, terwijl de revolutionaire surrealist onder leiding van Christian Dotremont opgingen in onder andere Cobra. Dotremont funtioneerde als de nieuwe Belgische theoreticus van de avant-gardebeweging. Hij haalde de banden aan met Parijs en schreef voor het Franse blad *La Main à Plume*; hij ontmoette hierdoor de schilder Pablo Picasso, de filosoof Gaston Bachelard (inspiratiebron voor een nieuwe generatie denkers zoals Michel Foucault) en de surrealistische auteur Paul Éluard.

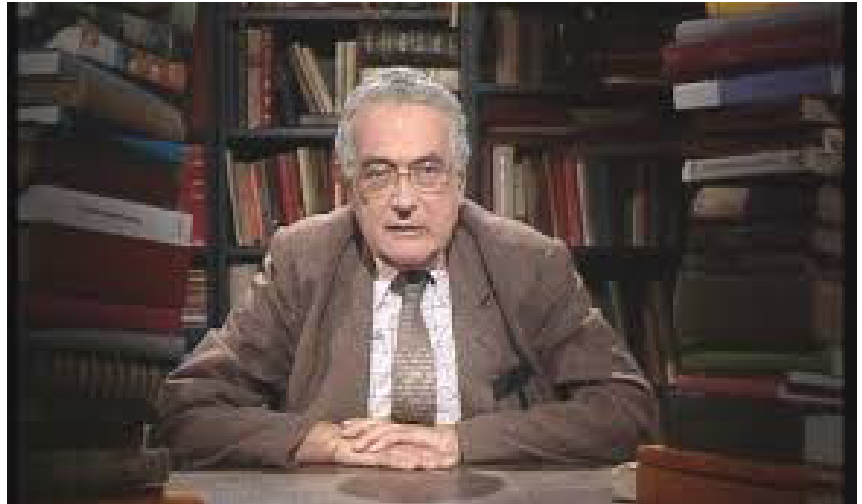
Cobra had een uitgesproken politiek karakter: de grenzen tussen activisme en kunst dienden te worden verlegd. Cobra, ondanks het frequent contact met de KPB, kon haar doelstellingen niet in realiteit omzetten binnen de context van de Koude Oorlog. Dotremont bleek snel ontgoocheld te zijn in de algemene desinteresse van de partij. De mislukte poging tot politieke samenwerking maakte duidelijk dat avant-gardekunst een aangelegenheid bleef voor een kleine

groep mensen. De creativiteit en directe drang tot daden botste met de alledaagse politieke praktijk. Een meer succesvolle stap in de synthese tussen kunst en politiek – in de voetsporen van het surrealisme, dadaïsme en Cobra – was het situationisme. Het rebelse Belgische surrealisme sprak de leidende theoreticus Guy Debord aan als leidraad om een autonome politieke-kunstzinnige avant-garde uit de grond te stampen. Dit situationisme stond in nauw contact met figuren zoals Henri Lefebvre en de denkers van *Socialisme ou Barbarie*, waarbij het zich positioneerde als het “dadaïsme en positif” of een beweging van poëtische radicaliteit. De Belgische surrealist leverde gedurende de jaren 1950 een duidelijke bijdrage aan de stroom situationistische geschriften.

*

Het trotskisme in Wallonië: het entrisme en de erfenis van Ernest Mandel

Jan Willem Stutje, auteur van de monumentale biografie *Ernest Mandel: rebel tussen droom en daad*, onderstreept het belang van Ernest Mandel tijdens de stakingsgolf van 1960-1961. Deze stakingsgolf tekende het Waalse politieke landschap voor vele jaren. Mandel is intrigerend, naast zijn activiteiten als internationaal gerenommeerd filosoof en econoom, omwille van zijn unieke positie tussen Belgische sociaal-democratie, de IVde Internationale en het syndicale milieu.¹³ Mandels vader, de Poolse jood Henri Mandel, was vriend van Wilhelm Pieck tijdens de Eerste Wereldoorlog en Karl Radek tijdens de rode periode in Berlijn. Vervolgens vestigde hij zich voorgoed in Antwerpen en tijdens de jaren 1930 werd Mandels huis overspoeld door dissidenten gevlucht uit de USSR, Spanje en nazi-Duitsland. Ernest Mandel sloot zich op jeugdige leeftijd aan bij de IVde Internationale en tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij snel actief binnen het verzet. Hij lag aan de basis van de eerste Belgische sluikepers *Het Vrije Woord*, waarbij het blad zich kritisch uitliet over de stellingnames van de KPB en de sociaal-democratie. Mandel werd tot driemaal toe opgepakt en kon tweemaal ontsnappen. De derde maal overleefde hij een kamp voor dwangarbeiders. Mandel bezat dus na de bevrijding het symbolisch kapitaal van een

Ernest Mandel

intellectueel die bereid was de grootste gruwelen van een monsterachtig systeem te doorstaan. Mandel was tevens een van de eerste naoorlogse intellectuelen die de historische betekenis van de Holocaust behandelde in een voorwoord (1946) voor Abraham Léons boek *Conception matérialiste de la question juive*. Mandel verbond de vernietiging van het jodendom aan de verschijnselen van de moderniteit: imperialisme, de inherente geweldsymptomen van het kapitalisme en de lange economische crisis. Hij verwierp elke irrationaliteit bij de nazi's, een thema dat wel werd uitgewerkt door onder andere Georg Lukács.¹⁴ Hij plaatste deze barbarij in het toenmalige idee van het algemene desintegratie van het kapitalistisch blok. De Holocaust zou een pertinent vraagstuk blijven in Mandels denken: veertig jaar later zou hij terugkomen op zijn eerdere analyse. Toen besloot hij aandacht te schenken aan het biologisch racisme van de nazistische ideologie.¹⁵

Mandel als politicus en econoom herschikte tevens zijn denkbeelden. Tot 1948 bleef hij trouw aan de letter van Trotsky's late geschriften over een vlugge ineenstorting van het kapitalistische Westen en het stalinistische Rusland. Toen de verhoopte omwentelingen uitbleven, besloot Mandel en zijn medepartijgenoten het geweer van schouder te veranderen. Het entrisme, radicaal activisme binnen de sociaal-democratie, werd het nieuwe ordewoord.¹⁶ Trotsky had deze tactiek reeds in 1934 voorgesteld als reactie op het relatieve isolement van de beweging. Dit veroorzaakte binnen elk van de nationale trotskistische organisaties enorme deining: de Nederlanders en

Spanjaarden weigerden pertinent deze tactiek toe te passen. De strategie van het “entrisme sui generis”, onder de vleugels van Pablo en Mandel, werd officieel aangekondigd op het IIIde Congres van de IVde Internationale (1951). In België hield dit in dat de trotskistische beweging zich inschakelde in diverse organisaties van de sociaal-democratische zuil: Jeunes Gardes Socialistes (JGS), de federaties van de FGTB onder leiding van André Renard en het tijdschrift *La Gauche*. De JGS bleek de favoriete rekruteringsplaats te zijn, vermits zij een radicale uitstraling bezat. Zij moedigde haar leden aan deel te nemen aan de internationale jeugdbrigades in Joegoslavië en te agiteren tegen het koloniaal geweld in Belgisch Congo en Algerije. De oprichting van het blad *La Gauche* was een direct gevolg van de anti-reformistische stroming binnen de sociaal-democratie. Het werd opgericht door Mandel en Yerna onder goedkeurend oog van Renard en Huysmans. *La Gauche* investeerde sterk in de verspreiding van het idee van structuurhervormingen met onder andere de nationalisatie van de zware industrie.¹⁷ De Grote Winterstaking 1960-1961 was tevens een katalysator voor verdere radicalisering van de trotskistische leden. Het katholieke Vlaanderen bleek minder strijdvaardig te zijn. De trotskistische beweging stond organisatorisch zwak in het Noorden, terwijl in Wallonië zij samen met de Mouvement Populaire Wallon (MPW) onder druk werden gezet door de BSP-partijtop. Het Onverenigbaarheidscongres van de BSP (1964) sloot hen definitief uit, alsook het blad *La Gauche*.

Op het naoorlogse politieke toneel was Renards ster rijzende, doordat hij tijdens de Koningskwestie zichzelf presenteerde als een harde republikein. In 1954 nam Renard contact op met Mandel, toenmalige redacteur van *Le Peuple*, om een programma van antikapitalistische structuurherformaties te schrijven. In 1956 mondde dit uit in het vakbondsrapport *Holdings en Economische Democratie*. De monopoliekracht van de Brusselse holdings moest worden bedwongen door middel van arbeiderscontrole en strijdsyndicalisme. Niet veel later schreef Mandel zijn eerste hoofdwerk *Traité d'Économie Marxiste* (1962), dat enthousiast werd onthaald door Renard. De sociaal-democratische intellectuelen negeerden grotendeels het werk. Vanaf 1956 kon Mandel populariserende artikels kwijt in *La Gauche*, en hij besloot *Le Peuple* te verlaten. Een eerste barst in de relatie tussen Renard en Mandel kwam voort uit de discussie rond het federalisme en wallingantisme. Mandel bleef verdedigen dat het strijdsyndicalisme over het gehele land moest gevoerd worden, terwijl Renard zijn illusies opgaf betreffende een linkse oppositie in Vlaanderen. Ook verhinderde Renard in 1959 de publicatie van een nummer van *La Gauche*, waarin Mandel opriep tot een algemene staking tijdens het protest tegen de sluiting van steenkoolmijnen in de Borinage. In de nasleep van de Winterstaking verbood Renard ook een mars op Brussel, terwijl Mandel in *La Gauche* juist opriep tot deze actie. Tijdens deze staking kon wel een radicale vleugel worden ontwaard, die inging tegen de orders van de vakbondstop. Mandel riep vervolgens op om te protesteren tegen nieuwe repressieve antistakingswetten. Hij kon evenwel geen gebruik maken van het momentum, vermits in 1962 Renard plots stierf. Mandel schreef een gepast eresaluut aan Renard, waarin hij deze vergeleek met een "linkse De Man". Dit betekende tevens het einde voor Mandel als politiek zwaargewicht. Het trotskisme verdween als politieke speler van belang in Franstalig België.

*

De PCB in de Koude Oorlog: grippisme, immobilisme en eurocommunisme

De unieke historische koers van de KPB binnen West-Europese context kan worden

Jacques Grippa

verklaard door enkele specifieke factoren. België was nooit het land van revoluties, en het werd tevens gekenmerkt door een particularistische en apolitieke houding van haar arbeiders. De BWP voerde steeds een gematigde politiek en kon groeien door in te spelen op lokaal ongenoegen tegen sociaal onrecht in combinatie met het streven naar algemeen stemrecht. De Belgische arbeidersbeweging had dus geen duidelijke ideologische fundamenteën. De BWP verwierf snel een dominante positie door nauw aan te sluiten bij de syndicale wereld. De partij voerde een oppositioneel, pragmatisch reformisme en bezat morele autoriteit door haar coöperatieven, parlementair verzet en de occasionele steun aan straatagitatie.¹⁸

De situatie was enorm verschillend voor de KPB. De partij had kortstondig electoraal succes tijdens de woelige verkiezing van 1936, maar bleef alsnog van secundair belang binnen de arbeidersbeweging. Na de Tweede Wereldoorlog bezat de KPB een groot moreel prestige: het gewapend verzet tegen het nazisme, de overwinning van de USSR en de uitroeiing van een groot deel van haar leden in de concentratiekampen. In België herstelde het politieke evenwicht zich evenwel snel, waardoor de KPB zich alleen kon beroepen op een korte regeringsdeelname. Na 1947 belandde de partij stilaan in een politiek isolement,

veroorzaakt door zowel de vijandige houding van de BWP alsook door haar eigen fatale stalinistische koers. In 1954, kort na de dood van Stalin, zette de KPB als eerste westerse communistische partij de destalinisatie in. Evenwel bestaat nog steeds discussie of dit vergaande consequenties had voor de houding tegenover de USSR of de interne organisatiestructuren van de partij.¹⁹ Hoe dan ook, het doctrinair stalinisme en de personencultus onder Lalmand verdwenen. Het Sovjetmodel werd niet langer aanzien als het universele richtpunt voor de opbouw van het socialisme. Voor de ideologische tegenstanders was dit eerder een esthetische opsmuk.

In realiteit bleek de omwenteling van 1954 maar een zeer traag transformatieproces op gang te brengen. De KPB gaf schuchter steun aan Togliatti en het polycentrisme. In 1960 werd op het partijcongres beslist dat het socialisme in België alleen mogelijk was door zich specifiek de Belgische context eigen te maken: samenwerking met de christelijke en sociaal-democratische arbeidersbeweging en het uitdragen van een radicaal-reformistische agenda via parlementaire weg. In 1969 riep BSP'er Collard op tot een travaillistisch front, maar dit idee bleek alleen op papier te bestaan. De BSP stond niet te popelen om samen te werken met de communisten, terwijl binnen de partij de Franstalige vleugel weinig geneigd was tot concrete toenadering. Dat de KPB bestond uit verschillende facties, bleek duidelijk uit het trauma van de Praagse Lente. Extern hield de partij het bij een aarzelande afkeuring van het Sovjetbeleid, terwijl binnenshuis de verschillende facties met getrokken messen tegenover elkaar stonden: een pro-Sovjetkamp in Luik, de pragmatische middenweg in Brussel en de Sovjet-critici in Vlaanderen. Misschien is het ook beter om te praten over respectievelijk Brezjnevesten, post-Chroesjtsovisten en hervormingsgezinden. Vervolgens werd tijdens het XIXde Congres beslist het concept kritische solidariteit te hanteren om de gemoederen te bedaren.

In de jaren 1970 werd de KPB geconfronteerd met een veranderende internationale context: de drie grote westerse communistische partijen (Italië, Frankrijk, Spanje) besloten wel samen te werken met andere progressieve krachten. Tijdens een internationaal congres in 1974 werd de identiteit

van een autonoom westers marxisme bevestigd onder de noemer eurocommunisme. Tijdens een internationale conferentie te Berlijn bleken de verschillen tussen de drie West-Europese partijen en het Sovjetblok onoverbrugbaar te zijn. De KPB besloot zich op de vlakke te houden. Het jaar 1977 bleek een kantelmoment te zijn: de drie partijen kwamen samen te Madrid om de eurocommunistische krijtlijnen uit te tekenen. Dit veroorzaakte opnieuw enorm veel conflicten binnen de KPB. De redactie van de Drapeau Rouge weigerde het eurocommunistisch programma te erkennen. Gekneld tussen een dalend aantal leden, electorale neergang en een eurocommunistische oppositie besloot de partijtop alsnog de term eurocommunisme te accepteren als nieuwe politieke koers. Toch bleven de interne scheidingslijnen onbeweeglijk, en kwam van werkelijke innovatieve partijpolitiek weinig in huis. De partijtop besloot de tactiek van de gulden middenweg te blijven bewandelen, met een langzame ineenstorting als gevolg. De federalisering van de partij bleek geen afdoende antwoord te zijn, vermits in Vlaanderen de steun door progressieve intellectuelen zeer snel begon af te kalven. Bij de Val van de Berlijnse Muur bleek ook de KPB ten dode opgeschreven te zijn.

De conflicten binnen de KPB waren niet nieuw. De KPB was de eerste Europese partij die tijdens het Sino-Sovjetconflict een dissidente stroming kende onder de naam Grippisme. In 1963 besloot kopstuk Jacques Grippa een eigen beweging op te richten tegen de destalinisatie en het "revisionisme".²⁰ Grippa wordt snel van de troon gestoten, waarbij elk van de substromingen probeerden de dominante maoïstische macht in België te worden. In 1973 verenigden de twee belangrijkste partijen zich in de *Parti Communiste Marxiste-Léniniste de Belgique* (PCMLB). Deze partij kon nooit een massa bekoren, en zij was ook gekant tegen electorale deelname. Zij had frequent contact met stalinistische bewegingen in Europa en de USSR. In de jaren 1980 probeerde deze partij aansluiting te zoeken bij de *Rassemblement Populaire Wallon* (RPW) en verdedigde vervolgens een regionalistische koers. Zij steunde Solidarnosc en was tegen de invasie van de USSR in Afghanistan onder de mom van anti-imperialisme. Na het drama op het Tiananmenplein verdween de partij met

stille trom. In tussentijd verschenen en verdwenen een tiental andere splintergroeperingen, waarbij alleen de huidige *Parti du Travail de Belgique* (PTB) levensvatbaar bleek te zijn.

*

Het libertaire Mei 1968 en de orthodoxie van het nieuwe marxisme-leninisme

De dominante geschiedschrijving aanziet alleen "Leuven Vlaams" als een kortstondig moment van een nieuw soort Belgisch militantisme. De zuilenmaatschappij, aldus het dominant narratief, bleef onbewogen. Maar Mei 1968 had tevens zijn gevolgen voor de Belgische arbeidersbeweging. De band tussen student en arbeider kan niet als zeer nauw worden bestempeld, maar desalniettemin kwam tijdens de jaren 1970 een vernieuwd strijdvaardig syndicalisme aan de oppervlakte. In de periode van 1970-1971 werd evenveel gestaakt als in de negen vorige jaren. Het epicentrum kon worden gevonden in de langdurige mijnstakingen. De vakbondstop stond machteloos tegenover deze spontane stakingen, die dan als voorbeeld dienden voor stakingen in andere industriële sectoren. Het was een verzet tegen het pacificerend overlegmodel en de patronale hiërarchie, en tevens een eis tot meer directe inspraak op de werkvloer. Het was een strijd tegen preciaire arbeidsomstandigheden en de dreigende werkloosheid. Het was een periode waarin arbeiders

zich spontaan verenigden in arbeiderscomités en stakingscomités met een duidelijke vorm van basisdemocratie.

De studenten doken plotseling op aan de fabriekspoorten. Zij organiseerden solidariteitsacties en participeerden in de stakingen. Grofweg waren twee stromingen aanwezig: de trotskisten en de maoïsten. De trotskisten hadden oog voor de gegeven situatie en poogden zich te integreren in de comités. De maoïsten daarentegen, behept met duidelijke kinderziekten van elke gauchistische beweging, trokken fel van leer tegen de vakbonden en poogden eigen comités op te starten. Zij riepen ook haar studenten op te stoppen met universitaire studies en de arbeiders te vervoegen op de werkvloer. In zijn geheel kan worden gezegd dat de relatie tussen studenten en arbeiders soms problematisch was. De samenwerking verliep vlot zolang de studenten niet interfereerden in het dagdagelijkse bestuur van de comités. Ook waren er conflicten tussen studenten, vakbondsafgevaardigden en KPB-leden. De vakbondstop poogde de stakingen te breken: uitsluitingen van de lokale leiders, het trachten te verdelen van de stakersgroepen, intimidatie aan de piketten of zelfs het oproepen van een rijkswachtinterventie. De syndicale wereld werd op zijn beurt beïnvloed door de radicalisering van de comités. De ideeën van zelfbeheer en *autogestion* werden deels geaccepteerd als syndicale eis. Vanaf 1972 werden de stakingen ook vlugger erkend en het protest werd stilaan geïnstitutionaliseerd. Vervolgens daalde het aantal stakingen vliegensvlug, wat de doodsteek betekende voor de comités. In de jaren 1980 zou het neoliberal tegenoffensief het militantisme compleet de kop indrukken.

*

Conclusie

In de verschillende casussen blijkt dat radicaallinkse militante groeperingen en politieke partijen er niet in slaagden om een permanente en sterke positie te bemachtigen. Onderlinge ruzie, ideologische haarkloverij en sterke weerstand van de gevestigde macht waren onoverkomelijke hinderpalen. Toch bezitten deze politieke fenomenen een historische relevantie, vermits zij mede de intellectuele en sociale geschiedenis van Franstalig België hebben

bepaald. Het Belgisch surrealisme had een duidelijke impact op alle Europese avant-garde bewegingen, en indirect waren haar ideeën ook aanwezig in vele naoorlogse (kunst-) filosofische stromingen.²¹ De KPB was de reden waarom in de onmiddellijke naoorlogse context de traditionele economische en politieke macht elke oppositie neutraliseerde. Het trotskisme kan zich beroepen op enkele belangrijke militante episodes in de arbeidersbeweging. Mei 1968 blijkt toch niet uitsluitend een studenten-aangelegenheid te zijn.

Noten:

¹ Ouvrage Collectif, "Dissidences" 7, *La Belgique sauvage: l'extrême gauche en Belgique francophone depuis 1945*, Nancy: Le Bord De L'Eau, 2009.

² F. Thomas, "La spécificité du Surréalisme belge", in: *La Belgique sauvage ...*

³ S. Gablik, *Has Modernism Failed?*, London: Thames & Hudson, 2004, p. 30.

⁴ R. Poggioli, *The Theory of the Avant-garde*, London/Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1968, pp. 10-2.

⁵ R. Murphy, *Theorizing the Avant-Garde*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 51.

⁶ W.L. Adamson, *Embattled Avant-Gardes. Modernism's Resistance to Commodity Culture in Europe*, Berkely: University of California Press, 2007, p. 31.

⁷ S. Gablik, op. cit., p. 42.

⁸ S. Baker, *Surrealism, History and Revolution*, Bern: Peter Lang, 2007, p. 36-7.

⁹ Belgrade Surrealist Collective, "The Position of Surrealism", in: M. Richardson; K. Fijałkowski, *Surrealism against the Current: Tracts and Declarations*, London: Pluto Press, 2001, p. 25.

¹⁰ Lefebvre ontkende niet het revolutionaire potentieel van Breton als kritiek op het moderne leven, maar hij beschouwde eerder de nadruk op een bohemienlevensstijl als zijnde een doodlopende straat. De mogelijkheden om het dagelijks leven in de kapitalistische moderniteit volgens Bretons methode te kunnen vatten, zijn beperkt: "The problem of the relation between the work

of art and life, between the exceptional and the everyday ... is a fundamental one; but as yet its presence is superficial, and not envisaged in practical terms. It remains ill-defined and unresolved." H. Lefebvre, *Introduction to Modernity*, London: Verso, 2005 (1962), p. 182.

¹¹ Deze analyse werd voortreffelijk gemaakt door de filosofische duizendpoot Georges Bataille. G. Bataille, "André Breton: Ode to Charles Fourier", in: *The Absence of Myth: Writings on Surrealism*, London: Verso, 1994, pp. 155-7.

¹² J. Beecher, *Charles Fourier: The Visionary and his World*, Berkeley: University of California Press, 1990, pp. 287-8.

¹³ J.W. Stutje, "Ernest Mandel (1923-1955) et le mouvement ouvrier en Belgique", in: *La Belgique sauvage ...*

¹⁴ G. Lukács, *Destruction of Reason*, London: Merlin Press, 1980.

¹⁵ Enzo Traverso heeft een deze intellectuele evolutie beschreven in: E. Traverso, *Understanding the Nazi Genocide: Marxism after Auschwitz*, London: Pluto Press, 1999, pp. 50-62. Het overzichtswerk bij uitstek betreffende de marxistische analyses van het fascisme of nazisme is: D. Renton, *Fascism: Theory and Practice*, London: Pluto Press, 1999.

¹⁶ G. Desolre, "Contribution à l'histoire du trotskisme en Belgique: la question de l'entrisme", in: *La Belgique sauvage ...*

¹⁷ A. Meynen, "De grote werkstaking 1960-1961. Een inleidend overzicht van de economische en socio-politieke achtergronden van de grote werkstaking 1960-1961", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 3-4, 1978.

¹⁸ N. Naif, "Le Parti communiste de Belgique (PCB): une spécificité en Europe?", in: *La Belgique sauvage ...*

¹⁹ De meest diepgaande analyse kan worden gevonden in: A. Meynen, *Van Praag 1948 tot Vilvoorde 1954: Politieke biografische gesprekken met Louis Van Geyt*, Brussel: Imavo/Dacob, 2001.

²⁰ M. Abramowicz, "Le parti prochinois en Belgique dans son contexte historique (1963-1989)", in: *La Belgique sauvage ...*

²¹ B. Baugh, *French Hegel. From Surrealism to Postmodernism*, New York: Routledge, 2003, pp. 53-92.